

LUOPUMISEN TUSKA

Suomen presidentit
ja vallasta luopumisen vaikeus

MARTTI TURTOLA

TAMMI

Martti Turtola

Luopumisen tuska

Suomen presidentit
ja vallasta luopumisen vaikeus

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ
tammi
75 VUOTTA
HELSINKI

Kuvatoimitus: Markko Taina
© 2018 Martti Turtola ja Kustannusosakeyhtiö Tammi

ISBN 978-951-31-9636-3
Painettu EU:ssa

*Omistetaan professori
Teivas Oksalan († 2.3.2018) muistolle.*

Sisällys

Aluksi	9
I KUNINGAS, VALTIONHOITAJAT JA PRESIDENTIT 1918–2018	
Korkein valta hakusessa	17
Valtionhoitajista kuninkaaseen	21
Korkeimman vallan ongelma	36
Tasavalta ja demokratia voittivat, mutta	40
Todelliset yllätysvaalit 1925	46
Poliittisen kuilun partaalla	51
Yhteiskuntarauhan palautuminen ja elintason nousu	57
Poikkeukselliset vaalit sodan varjossa	61
Jatkoon 1943: Ryti vai Mannerheim?	71
Rytin uhraaminen	74
Mannerheim vihdoin presidentiksi	76
Paasikivi: jälleen poikkeusmenettely	86
Oikeat presidentinvaalit – pitkää aikaa	90
Kekkosen ”kuningastien” takkuileva alku	94
Poikkeuslaki – demokratian haaksirikko	103
Mauno Koivisto – uuden ajan mies	115
Kansainvälinen presidentti – Martti Ahtisaari	126
”Muumimamma” presidenttinä	131
Niinistön nousu	137

II LUOPUMISEN TUSKA

Aateliset valtionhoitajat	148
Valtionhoitaja vaihtuu joulukuussa 1918.	152
Mannerheim astuu uudelleen näyttämölle – ja katoaa	158
Ståhlberg: ei jatkoa – ainakaan heti	164
Musta hevonen haluaa jatkaa.	168
Ukko-Pekka uudelleen – Luumäelle!	173
Kallion vähittäinen vetäytyminen presidentin tehtävistä	180
Rytin toinen kausi – miksi?	187
Ryti uhrina kesän 1944 tilanteessa	194
Mannerheimin vaikea ero	199
Paasikivi presidentiksi – vihdoinkin	204
Toinen kausi, viimeinen – tai ei	208
Ei luopumisen tuskaa, koska ei luopumistakaan	216
Mauno Koivisto – suomalaisen demokratian ja parlamentarismin pelastaja	231
Martti Ahtisaari – presidentti politiikan ulkopuolelta	239
Tarja Halonen toiselle kaudelle – tuskien taival	245
Niinistö-ilmiö 2012 ja 2018 – uskomaton kannatus	249
Presidentin puolisoitten merkitys	253
Tuskaa vai helpotusta?	256
Valikoitu kirjallisuusluettelo	262
Henkilöhakemisto	265

Aluksi

Aloittaessani tämän kirjan kirjoittamista edessä ovat jälleen presidentinvaalit. Ensimmäiseen vaalipäivään 28. tammikuuta on tästä hetkestä aikaa vaivaiset neljä viikkoa. Ennen kuin käsikirjoitus on valmis lähetettäväksi kustantajalleni, Suomen tasavallan presidentin valinta on jo monen kuukauden takaista historiaa. Läheiset vaalitullaan käymään ”normaalilla” tavalla, vaikka nyt voimme vain aavis-
tella, käydäänkö vielä toinen kierros 11. helmikuuta.

Vaikka Suomessa koemme elävämme vahvassa laillisuusvalti-
tiossa, jossa hallitusmuodon ja perustuslakien perinne on pitkä ja
vahvaakin vahvempi, tasavallan presidenttiä ei ole suinkaan valittu
joka kerta normaalilla tavalla. Nuoremmalle polvelle alkaa ehkä
jo olla epäselvää, mikä tuo ”normaali” tapa oli itsenäisyyden alku-
aikoina ja 1990-luvulle asti. Kysymyksessä ei suinkaan ollut suora
kansanvaali, jossa äänioikeutetut olisivat suoraan äänestäneet puo-
lueiden asettamia ehdokkaita. Ei, tuolloin kansa äänesti 300 valit-
sijamiestä, jotka sitten kokoontuessaan valitsijamiesvaalien jälkeen
äänestivät varsinaisia ehdokkaita. Puolueilta ei myöskään edelly-
tetty välttämättä nimettyä ehdokasta, vaan ne saattoivat osallistua
valitsijamiesvaaliin ”sammutetuin lyhdyin”. Vaikka ryhmäkuria
harjoitettiin, saattoivat jotkut valitsijamiehet siirtyä vaalikier-
rosten aikana eri leireihin. Vaali oli salainen, joten vieläkkään ei
tiedetä, kenen ääni ratkaisi vuoden 1956 täpärän vaalin Kekkonen
ja Fagerholmin välillä. Tosin siirtyjiä saattoi olla enemmänkin,
suuntaan ja toiseen.

Ennen toista maailmansotaa Suomessa ehdittiin toimittaa vain kolmet normaalit vaalit. Miksi niin, olihan presidenttejä kuitenkin neljä? Vasemmiston ja porvarillisten puolueiden käymien neuvottelujen tuloksena porvaripuolueet taipuivat siihen, että heinäkuussa 1919 pidentyissä vaaleissa Suomen ensimmäisen tasavallan presidentin valitsisi eduskunta. Näin tapahtui, ja presidentiksi valittiin suurella enemmistöllä professori Kaarlo Juho Ståhlberg vastaehdokkaanaan ratsuväenkenraali Carl Gustaf Mannerheim. Vaalit saatiin toimitettua laillisissa muodoissa, vaikka Mannerheimin ehdokkuutta kiihkeästi kannattaneet ”valkoisen armeijan” edustajat uhkasivat jopa kansannousulla.

Toisen maailmansodan aikana ei järjestetty yksiäkään valitsijamiesvaaleja, vaan vuoden 1937 valitsijamiehet toimittivat myös vuoden 1940 ja 1943 vaalit. Vuonna 1944 Mannerheim määrättiin presidentiksi eduskunnan säätämällä lailla, ja samoin Juho Kusti Paasikivi nimitettiin presidentin virkaan 1946 Mannerheimin loppukaudeksi eduskunnan säätämällä lailla. Vasta 1950 maassa pidettiin ”normaalit vaalit”.

Vuodesta 1956 alkoi Urho Kaleva Kekkonen pitkä presidenttikausi, johon liittyi vakavia epänormaaleja piirteitä. Vuoden 1962 vaaleihin liittyi vakava poliittinen kriisi, niin kutsuttu noottikriisi. Kekkonen jatko oli laajalla rintamalla pantu kyseenalaiseksi, mutta hänen jatkovalintansa ilmeisesti järjestettiin Neuvostoliiton johdon kanssa sovitulla menetelmällä. Vielä 1968 Kekkonen suostui normaaleihin vaaleihin, mutta ylivoimaisesta voitostaan huolimatta ei enää 1974. Ilman selkeää ulkopoliittista syytä hän edellytti valintaansa poikkeuslailla. Sen verran järjestelyssä oli häpyä, että kausi oli nyt vain neljä vuotta. Vuonna 1978 voitokkaan ETYK-isännyyden jälkeen kaikki puolueet – joitakin ”hairahtuneita” pikkuryhmiä lukuun ottamatta – lakosivat kuin yhtenä miehenä ja naisena anomaan nöyrimmästi korvaamattoman suurmiehen jatkoa. Ehdottipa ministeri Eino Uusitalo Kekkoselle jatkoa vielä vuoteen 1990 eli 90-vuotiaaksi asti! Valitettavasti tämä ei toteutunut, vaikka Kekkonen oli urallaan urheiluennätyksiäkin rikkonut.

Kekkosen jälkeen presidentiksi ”kansan tahdosta” valittiin suuren kansansuosion kerännyt pääministeri Mauno Koivisto. Toki tuolloinkin eräissä piireissä yritettiin väläyttellä ulkopoliittista korttia. Pitihän Suomen kansan valitseman presidentin viime kädessä saada suuren neuvostojohdon siunaus. Paras kandidaatti olisi ollut tähän monen mielestä moninkertainen ministeri ja aikoinaan selvääkin selvempi Kekkosen manttelinperijä Ahti Karjalainen. Esteeksi nousi ilmeisesti myös se, ettei hänen selvydestään saatu täyttä selvyyttä. Varsinainen vaalitaisto käytiinkin sitten Koiviston ja keskustan Johannes Virolaisen välillä.

Koiviston jatko 1988 oli odotettu. Hänellä olisi ollut periaatteessa mahdollisuus asettua ehdokkaaksi vielä vuonna 1994, mutta hän kieltäytyi. Koiviston toisen kauden aikana hallitusmuotoa oli muutettu – Kekkosen pelottavan esimerkin vuoksi – niin, että kaksi kautta presidentin virassa oli maksimi. Tämä sääntö ei ollut voimassa Koiviston ensimmäisen kauden aikana, joten sitä ei olisi voitu laskea mukaan. ”Suomalaisen parlamentarismien palauttajaksi” noussut Koivisto toteutti tässäkin kauniilla tavalla kansanvaltaista linjaansa. Koivisto tuleekin jäämään historiaan näistä periaateratkaisuistaan.

Koivistoa seurasi hieman politiikan kentän ulkopuolelta laajan työn YK-tehtävissä ja rauhan välittäjänä tehnyt diplomaatti Martti Ahtisaari. Hieman kummallisesti hänen menestyksellinen kautensa jäi yhteen. Taustalla painoi myös oman puolueen, sosiaalidemokratian, hajanaisuus ja hapuilevuus. Kireän kamppailun jälkeen saman puolueen Tarja Halonen valittiin ensimmäisenä naisena Suomen tasavallan presidentiksi. Toinen kausi tuli Haloselle enemmänkin omalla painollaan. Tätä kirjoitettaessa Sauli Niinistö on lopettelemassa kuusivuotiskauttaan presidenttinä. Hän on saavuttanut tällä kaudella uskomattoman laajan kansansuosion, ei vähiten edustavan ja sympaattisen puolisonsa Jenni Haukion ansiosta.

Tulee ehkä harvoin muistetuksi, että ennen vuoden 1919 hallitusmuodon voimaantuloa itsenäisellä Suomella ehti olla kaksi valtionhoitajaa. He olivat senaatin puheenjohtaja eli pääministeri

Pehr Evind Svinhufvud ja ratsuväenkenraali Gustaf Mannerheim. Molemmista tuli myöhemmin myös tasavallan presidenttejä, mutta käsittelen myös heidän aikaansa lyhyesti kirjani alussa.

Mikä perimmältään on tämän kirjan tarkoitus? Tarkoitukseni ei ole tarkastella kaikkien Suomen presidenttien virkakausia, ei edes heidän valintaansa presidentiksi, vaikka tiiviissä johdannossa koskettelen niitäkin kysymyksiä. Tarkoituksena on pohdiskella vallan merkitystä ja vallan vaikutusta yksilöön. Kuinka moni tasavallan presidentti on luopunut vallasta vapaaehtoisesti, ja kuinka monella on loppupeleissä kaikista ennakkolupauksista huolimatta kajastellut mielessä ajatus, että ”jospa sentään vielä”?

Suomi on viettänyt itsenäisyytensä 100-vuotispäivää, ja sen tasavaltainen hallitusmuotokin on jokseenkin yhtä pitkä, julistautuihan maa 6.12.1917 nimenomaan ”itsenäiseksi tasavallaksi”. Yhtä vanha tasavaltana on Venäjä, vaikka se oli välillä sosialistinen neuvostotasavalta. Sadan vuoden aikana vallansiirto ei ole koskaan onnistunut Venäjällä ”normaalisti”, ei aikaisemmin eikä nytkään. Vakiintuneita muotoja vallansiirrolle ei ole löytynyt, ei sitten millään! Suomen suuriruhtinaskunnassa toteutettiin suuri eduskuntauudistus 1906 eli samana vuonna kuin tsaarin Venäjällä. Suomessa on sama valtiopäiväjärjestys käytännössä toiminnassa, ja se on – sota-aikana ja Kekkonen valtiuskaudella parlamentarismien osalta hieman nitisten – toiminut. Samaa tuskin voi sanoa Venäjän parlamenttijärjestelmästä.

Valta juovuttaa, valta päihdyttää. Siitä on eläviä esimerkkejä Suomessakin. Tosin myös hienoja päinvastaisia esimerkkejä. Tuntuu siltä, että tasavallan presidentin tehtävissä on viihdytty – syystä jos toisestakin. Tämän kirjan tarkoituksena onkin pohtia, ”onko kivaa olla tasavallan presidentti”.

Kiitän kirjan julkaisemisesta Kustannusosakeyhtiö Tammen kustannuspäällikköä ja kirjojen julkaisemisessa pitkäaikaista kumppaniani Markku Aaltoa, jonka tuki ja luottamus ovat olleet vuosien mittaan korvaamattomia. Kiitokset myös luotettavalle kustannustoimittajalleni Iiro Kuuranteelle erinomaisesta työstä. Kiitokset

kuuluvat myös läheisilleni Tuula Turtolalle sekä Anni Turtolalle ja Eila Tervalalle perheineen. Virkistystä ulkoilun merkeissä on antanut aina uskollinen ”kiinalainen hovimies” Topi. Kiitoksen ansaitsee myös ”Kukkumäen perhe” Kellokoskelta, Anni Helasvuo ja tyttäret Hilpi ja Hilla Lyytikäinen sekä Vesa, aina avulias auttaja tietokoneongelmissa.

Haluan tässä kiittää myös Tuusulan kirjaston henkilökuntaa ja ennen muuta sen Jokelan kirjaston virkailijoita, jotka ovat aina jaksaneet ystävällisesti ja avuliaasti palvella kylän ”professoria” kaikkine tilauksineen.

Omistan tämän kirjan viime vuosikymmenen hyvälle ystävälle, professori Teivas Oksalalle, joka ei ehtinyt nähdä kirjaa valmiina. Hän siirtyi Elysiönin kentille 2.3.2018. Lukuisat olivat ne hedelmälliset keskustelut, joita kävin Teivaksen kanssa Soukassa tai puhe-limitse. Hänen kulttuurintuntemuksensa oli henkeäsalpaavan laaja. Tästä pääsi nuorempi polvikin onneksi nauttimaan monien kahvikeskustelujen aikana.

Tuusulan Jokelassa 2.1. ja 7.5.2018

Martti Turtola

I

KUNINGAS,
VALTIONHOITAJAT JA
PRESIDENTIT 1918–2018

Korkein valta hakusessa

Suomalaisilla oli vuosisatojen ajan ollut Jumala taivaassa ja kuningas Tukholmassa tai sitten viimeisen noin 110 vuoden ajan keisari Pietarissa, keisari, joka tutummin oli myös Suomen suuriruhtinas. Kuningas oli ollut ”korkeimman vallan haltija” aina ja ikuisesti, puhumattakaan keisarista, vaikka Ruotsissa tätä asemaa horjutettiin Kaarle XII:n sotaseikkailujen jälkeen niin sanottuna vapauden tai säätyvallan aikana 1719–1772. Ruotsin säädyillä, joiden toiminnassa suomalaisetkin aateliset, porvarit, papit ja talonpojat olivat mukana, oli tuolloin valtaa tosiasiallisesti enemmän kuin lähes kumileimasimeksi muuttuneella kuninkaalla. Vastoin yleistä eurooppalaista (ranskalaista) kehitystä nuori Kustaa III käänsi kelloa taaksepäin ja otti todellisen vallan hyväksyttämällä 1772 uuden hallitusmuodon. Se oli Suomessa voimassa yli sata vuotta kauemmin kuin entisessä emämaassa Ruotsissa. Vasta vuonna 1919 itsenäisen Suomen toinen valtionhoitaja, kenraali Mannerheim, vahvisti uuden hallitusmuodon.

Venäjän keisarin valtaistuin oli horjunut jo vuoden 1905 lakkojen ja mellakoiden vuoksi. Vaivoin, myönnetyksiä tekemällä tsaarinvalta oli saanut jatkoaikaa. Myös kuvitelma, että voittoa sota ”alempirotuista” japanilaisarmeijaa vastaan nostaisi keisarikunnan ja keisarin arvovaltaa, valui hetkessä tyhjiin, kun Venäjän–Japanin sota oli Venäjälle raskaan tappiollinen. Ensimmäisen maailmansodan alkuvaiheessa kesällä 1914 leimahtaneen isänmaallisuuden ja puolustus-tahdon jäätyä lyhytaikaiseksi ilmiöksi keisari Nikolai II:n arvovalta heikkeni huimaa vauhtia. Siihen vaikuttivat tappiot rintamilla ja

sisäiset ongelmat, ei vähiten keisarihuoneen ja ennen muuta keisarinna skandaalinkäryinen suhde hämähäpäperäiseen munkki Rasputiniin. Kohtalokasta oli se, että keisari otti itse henkilökohtaisesti johdettavakseen sotatoimen, tehtävän, johon hänellä ei ollut mitään koulutusta tai edellytyksiä. Tappiot rintamalla menivät nyt suoraan keisarin piikkiin, ei huonojen neuvonantajien tai alijohtajien.

Kenraalimajuri Gustav Karlovitš Mannerheim pääsi keisarin ulompaan seurueeseen kuuluvana audienssille monarkin luokse helmikuun puolivälissä 1917 ollessaan matkalla lyhyelle lomalle synnyinmaahansa Suomeen. Kenraali pettyi, kun hallitsija ei osoittanut erityistä mielenkiintoa hänen Romaniasta tuomiaan tuoreita rintamatietoja kohtaan. Mannerheimin kolme vuosikymmentä myöhemmin kirjoittamien muistelmien mukaan Nikolai ”oli kuitenkin ilmeisen hajamielinen”. Nykyään tiedetään, että hän oli tuolloin henkisesti täysin romahtanut ja hallitsijana toimintakyvytön. Hänen puolisonsa keisarinna oli sitä vastoin edelleenkin aktiivinen ja kiinnostuneempi sotatilanteesta. Duuma pakotti keisarin kuukautta myöhemmin 15.3.1917 allekirjoittamaan kruunustaluopumismanifestin veljensä suuriruhtinas Mihailin hyväksi.

Vaikka tällaista kehitystä oli voitu joissain piireissä aavistella, tuli uusi tilanne kansalle Suomessa yllätyksenä. Tällaiseen ei ollut varauduttu. Seuraavan noin kahdeksan kuukauden ajaksi keskeiseksi aiheeksi Suomen poliittisessa elämässä nousi kysymys ”korkeimmasta vallasta”. 1800-luvun viimeisten vuosikymmenien aikana suomalaiset olivat yhä vahvemmin tulkinneet Suomen suuriruhtinaskunnan ja Venäjän keisarikunnan välistä poliittista suhdetta personaaliunioniksi. Tämä oli ääritulkinta, jota kansallismielisyyden nostattamassa keisarikunnassa oltiin yhä vastentahtoisempia nиеlemään. Suomi oli äärivenäläisen tulkinnan mukaan vain provinssi, joka oli liitettävä emämaahan entistä tiiviimmin.

Tilanne oli monella tavalla ristiriitainen. Suomessa poliittisten instituutioiden kehitys ei suinkaan tapahtunut tasatahtia. Vuosien 1905–06 poliittisen kuohunnan tuloksena maahan oli luotu maail-

man demokraattisin ja nykyaikaisin eduskuntajärjestelmä, joka salli myös naisten vaalikelpoisuuden ja äänioikeuden. Toisaalta kunnallis-hallinto laahasi jäljessä keisarin vastarinnan vuoksi. Myös uuden eduskunnan toimintaa vaikeutettiin mahdollisuuksien mukaan, joten poliittiset ja yhteiskunnalliset paineet eivät päässeet parlamentaarisiin keinoihin purkautumaan rauhanomaisesti. Paineet kasvoivat kaiken aikaa uudistusten viivästyessä. Korkein valta eli keisari itse ei myöskään sopeutunut toimimaan ”perustuslaillisenä monarkkina”. Vielä vähemmän häntä tuki tässä kehityksessä äärimmäistä yksinvaltaa kannattanut keisarinna Aleksandra Fjodorovna.

Kahdeksan kuukauden ajan Suomi oli eräässä mielessä tuuliajolla. Keskustelu keskittyi tänä aikana ennen muuta eduskunnan asemaan ja siihen, saattoiko Venäjän niin sanottu väliaikainen hallitus edustaa myös Suomessa korkeinta valtaa. Suomessa vahvistui vakaumus, että vapailla vaaleilla valittu eduskunta edustaisi korkeinta poliittista valtaa. Erityisen voimakasta kannatusta ajatus sai sosiaalidemokraattisessa puolueessa, toki ideologisista syistä mutta myös siksi, että sosialistit olivat vuoden 1916 vaaleissa saaneet eduskunnassa ehdottoman enemmistön 106 edustajalla. Monien vaiheiden jälkeen kysymys ratkaistiin 15. marraskuuta 1917, jolloin eduskunta julistautui korkeimman vallan käyttäjäksi. Samalla katsottiin valtiollisten siteiden Venäjään katkenneen. Myös Venäjällä oli valta tänä aikana vaihtunut Leninin bolševikkien suorittettua helpohkosti vallankaappauksen Pietarissa. Suomessa lokakuussa pidetyissä eduskunta-vaaleissa sosialistit olivat menettäneet yksinkertaisen enemmistönsä. Vaaliaktiiviteetti oli näissä vaaleissa huomattavasti korkeampi kuin monien vaalien puuduttamissa vuoden 1916 vaaleissa.

Ponnisteluista huolimatta porvarillisten puolueiden ja sosialistien välinen raiho kasvoi kasvamistaan. Kokoomussenaattia ei saatu enää syntymään, ja tuloksena oli valtiollista itsenäisyyttä ajavien porvarillisten puolueiden ”itsenäisyssenaatti”, jonka talousosaston varapuheenjohtajana eli ”pääministerinä” toimi näkyvä aktivisti, eduskunnan puhemiehenä ja prokuraattorina toiminut P. E. Svin-

hufvud. Vaikka 15. marraskuuta annettu julistus valtalasta käytännössä merkitsi valtiollista irtaantumista Venäjästä, Svinhufvudin senaatti halusi antaa varsinaisen itsenäisyysjulistuksen, joka laadittiin 4. joulukuuta ja annettiin eduskunnalle kaksi päivää myöhemmin eli 6. joulukuuta 1917. Tässä tekstissä Suomi julistettiin itsenäiseksi tasavallaksi.

Mikä on ollut Suomen presidenttien suhde valtaan ja vallasta luopumiseen?

Relander, Svinhufvud, Mannerheim, Paasikivi, Kekkonen, Ahtisaari... Kuinka moni Suomen presidenteistä on luopunut tehtävistään helpottuneena, vapaaehtoisesti tai ”vapaaehtoisesti”, ja kuinka moni on tarrautunut vaikka vain viimeisellä hetkellä mahdollisuuteen jatkaa?

Tässä sarjassa on Urho Kaleva Kekkonen lyömätön sankari. Ministeri Eino Uusitalo esitti Kekkosta tarvittavan vielä uudella kaudella aina vuoteen 1990 saakka, jolloin tämä olisi saavuttanut 90 vuoden iän. Relander olisi halunnut jatkaa vaikeuksistaan huolimatta, samoin voimahahmo ”Ukko-Pekka” Svinhufvud. Risto Rytikin horjui sodan aikana kahden vaiheilla. Paasikivellä oli aika työ saada jatkuvasti sairasteleva Mannerheim esittämään eronpyyntönsä, mutta niin vain Paasikivi itse houkuteltiin vielä kuolinvuonnaan 1956 ”mustaksi hevoseksi” jatkokierroksille. Ahtisaari olisi varmasti valittu uudelleen, mutta oma puolue ei halunnut! Kova halu oli Tarja Halosellakin jatkaa toiselle kaudelle, ja näin on tapahtunut myös Sauli Niinistön kohdalla.

Valta viettelee, valta houkuttelee: valta on ihana asia!

Professori Martti Turtola tarkastelee presidenttien viimeisen virkavuoden päätöksiä mahdollisesta jatkostaan. Kuinka paljon omat puolueet ovat halunneet käyttää hyväkseen sitä, että ”istuvalla presidentillä on aina etulyöntiasema”? Entä kuinka paljon asianomainen itse on tuntenut himoa jatkaa tehtävässään?

